

Ба Шурои диссертациони 6D. КОА- 004
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, маҳалаи Буни
Ҳисорак, шаҳраки донишҷӯён, бинои
таълимии №8)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Одиназода Комрон Саидаброр дар мавзӯи «Такмили танзими давлатии бозори меҳнат дар алоқамандӣ бо равандҳои муҳочират: назария, методология ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.01 - Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)).

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм. Диссертатсияи Одиназода Комрон Саидаброр дар мавзӯи «Такмили танзими давлатии бозори меҳнат дар алоқамандӣ бо равандҳои муҳочират: назария, методология ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисоси илмӣ 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) мувофиқат мекунад: 1.1. Сохтор ва қонуниятҳои инкишофи муносибатҳои иқтисодӣ; иқтисодиёти захираҳо (бозори сармоя, меҳнат ва молия); қонуниятҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёти ҷаҳон ва таъсири он ба фаъолияти низомҳои иқтисодии милли-давлатӣ; 1.2. Назарияи микроиқтисод: назарияи ташкили бозорҳо; назарияи иқтисодиёти некуаҳволӣ; ҳамбастагии некуаҳволии шахсӣ ва ҷамъиятӣ; 1.3. Назарияи макроиқтисод: назарияи инкишофи иқтисодӣ; 1.4. Назарияи иқтисодии ниҳодӣ ва таҳаввулотӣ; назарияи иқтисодиёти гузаранда ва дигаргуншавии (трансформатсия) системаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ; инкишофи ниҳодҳои механизми хоҷагидорӣ дар ҷомеаи баъдисаноатӣ.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Мубрам будани мавзӯи диссертатсияро дигаргунҳои амиқи иҷтимоӣ иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҳамгирӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муайян мекунад. Бозори меҳнати ҷумҳурӣ бо пӯёни баланд хос буда, ба он ҳам омилҳои дохилӣ (тағйироти сохторӣ дар иқтисодиёт, рушди демографӣ, сатҳи омодагии касбии кормандон) ва ҳам омилҳои берунӣ – пеш аз ҳама равандҳои муҳочират таъсир мерасонанд. Дар ин росто, масъалаҳои такмили механизмҳои

танзими давлатии бозори меҳнат аҳамияти хоса доранд, зеро устувории иқтисоди миллӣ ва суботи иҷтимоӣ бевосита аз самаранокии онҳо вобаста аст.

Таваҷҷуҳи хоса ба он бояд дод, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои дорои фаъолнокии баланди муҳоҷирати аҳоли мебошад. Қисми зиёди аҳолии қобили меҳнати кишвар ба бозорҳои меҳнати хориҷӣ ҷалб карда шудаанд, ки аз як ҷониб воридоти интиқоли асъор ва дастгирии истеъмоли дохилиро таъмин менамояд, аз ҷониби дигар боиси як қатор мушкилоти иҷтимоӣ иқтисодӣ – нарасидани қувваи қонунии таҳассусӣ, номутаносибии талабот ва пешниҳод дар бозори меҳнати дохилӣ, коҳиши иқтисодии истеҳсолӣ мегардад. Ҳамин тариқ, робитаи танзими давлатии бозори меҳнат ва равандҳои муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз мушкилоти асосии рушди муносири ҷумҳурии мебошад.

Аҳамияти таҳқиқот инчунин ба зарурати мутобиқсозии иқтисодии миллӣ ба ҷолишҳои муосир – рақамизагонӣ, падидаҳои бухрони ҷаҳонӣ, тағйирот дар хусусиятҳои шугъл ва шаклҳои шугъли аҳоли вобаста аст. Дар ин шароит танзими давлатии бозори меҳнат бояд на танҳо вазифаи ислоҳкунанда ва баъътидоловариро иҷро намояд, балки рушди стратегияи сармояи инсонӣ, ташаккули қувваи қонунии рақобатпазир ва таъсиси ҷойҳои қонунии муносибро дар дохили кишвар таъмин намояд. Аз ҷиҳати илмӣ асоснок кардани ин гуна механизмҳо вазифаи мубрами илм ва амалияи идоракунии давлатӣ мебошад.

Илова бар ин, таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологии тақмили танзими бозори меҳнат ба самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат мекунад. Аз ҷумла, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, инчунин барномаҳои давлатии таъмини шугъли аҳоли ва сиёсати муҳоҷират бевосита аз зарурати ташаккули низоми самараноки идоракунии давлатӣ дар ин самт шаҳодат медиҳанд. Бинобар ин, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд на танҳо камбудҳои мавҷудаи адабии илмиро пурра кунанд, балки дар татбиқи вазифаҳои стратегияи давлатӣ низ саҳми арзанда гузоранд.

Мубрамии мавзӯ аз он ҳисоб боз ҳам бештар мешавад, ки сарфи назар аз теъдоди зиёди интишороти илмӣ оид ба мушкилоти бозори меҳнат ва муҳоҷират, таҳқиқоти ҳамаҷониба, ки хусусиятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба инобат гиранд, то ҳол вуҷуд надоранд. Масъалаҳои танзими институтсионалӣ ва меъёрии муҳоҷирати меҳнатӣ, ҳамкории бозори миллии меҳнат бо бозорҳои хориҷӣ, инчунин истифодаи воситаҳои инноватсионӣ дар танзими шугъли аҳоли ба таври кофӣ таҳқиқ нашудаанд. Аз ин лиҳоз, диссертатсияи тақризшаванда ҳолигоҳи илмӣ мавҷударо пур карда, барои пажӯҳишҳои минбаъда самтҳои нав мекушояд.

Дар асоси натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмӣ, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Аз муҳтавои

диссертатсия бармеояд, ки муаллиф дар таҳия ва омода намудани наwgониҳои илмӣ ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ба муваффақияти назаррас ноил гардидааст. Навгониҳои илмӣ диссертатсия бо таҳлили ҳамачонибаи механизмҳои танзими давлатии бозори меҳнат ва равандҳои муҳоҷирати аҳоли асоснок карда шудааст. Ҳамин тариқ, таҳия ва тақмили асосҳои концептуалии танзими бозори меҳнат, ки бо дарназардошти таъсири афзоишбандаи равандҳои муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти махсус пайдо мекунад, дар диссертатсия ҳамчун наwgониҳои илмӣ муайян карда шудааст.

Натиҷаҳои мушаххаси таҳқиқот, ки дорои наwgониҳои илмӣ мебошанд, аз ҷумла чунин ҷиҳатҳоро дар бар мегиранд (сах. 11-13):

- концепсияи нави танзими давлатии бозори меҳнат ҳамчун маҷмуи тадбирҳои иҷтимоию иқтисодӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва бо назардошти равандҳои муҳоҷират таҳия шудааст;

- модели мутобиқати усулҳои бозорӣ ва давлатии танзими бозори меҳнат бо назардошти муҳоҷират пешниҳод карда шудааст; хусусиятҳои моделҳои аврупоӣ, осӣёӣ, амрикоӣ ва англо-саксонӣ, инчунин имкониятҳои мутобиқсозии онҳо муайян карда шудаанд;

- вазъи муосири бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шуда, ихтилофҳо дар ташкили шуғли пурсамар ошкор ва бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ тадбирҳо оид ба баланд бардоштани самаранокии танзими давлатии шуғли аҳоли пешниҳод карда шуданд;

- сабабҳои фарқияти байни арза ва тақозои қувваи корӣ муайян гардида, зарурати ташкили шуғли фарогир тавассути рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт асоснок карда шудааст;

- самтҳои стратегии танзими бозори меҳнат дар робита бо расмикунонии бозори ғайрирасмӣ меҳнат муайян карда шудаанд; механизмҳои танзими шуғли ғайрирасмӣ дар асоси равишҳои “наrm” ва “сахт” нисбат ба шуғли ғайрирасмӣ пешниҳод карда шудаанд;

- механизмҳои иқтисодии баланд самаранокии равандҳои муҳоҷират дар асоси баланд бардоштани тақмили ихтисоси муҳоҷирон ва касбияти онҳо, модернизатсияи раванди таълим дар кишвар, баландбардории самаранокии фаъолияти агентҳои давлатӣ, хадамоти шуғл ва муҳоҷират пешниҳод карда шудааст;

- таъсири ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ ба бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, равишҳои асосноки танзими шаклҳои нави фаъолияти меҳнатӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ пешниҳод шудаанд;

- роҳҳои асосии мукамалгардони идоракунии равандҳои муҳоҷират дар асоси баҳодиҳии иҷтимоию иқтисодии оқибатҳои онҳо, сиёсати танзим ва таъмини музди арзанда муайян карда шудаанд;

– барои рафъи номутавозунӣ ва ноил шудан ба мувозинати байни арза ва тақозои қувваи корӣ модели ягонаи таъмини вазъи мувозинат дар бозори меҳнат ва бозори таҳсилот пешниҳод шудааст;

– тавсияҳои илмӣ-методӣ оид ба беҳтар намудани танзими ташкилию иқтисодии бозори меҳнат, диверсификатсияи иқтисодиёт ва рушди дастгирии институтсионалии шуғли аҳоли ва муҳоҷират таҳия гардиданд.

Ҳамин тариқ, маҷмуи муқаррароти пешниҳодшуда аз саҳми назарраси муаллиф дар таҳияи андешаҳои илмӣ оид ба механизмҳои танзими давлатии бозори меҳнат ва равандҳои муҳоҷират шаҳодат медиҳад, ки сатҳи баланди навгонии таҳқиқоти гузаронидашударо тасдиқ мекунад.

Ҳамин тариқ, дараҷаи навгонии натиҷаҳо ва нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда чунин арзёбӣ карда мешавад:

1. Навгонии назариявӣ дар таҳия ва равшансозии консепсияҳои танзими давлатии бозори меҳнат бо назардошти равандҳои муҳоҷират, ташаккули тафсири муаллифӣи моҳияти он, инчунин дар таҳияи равишҳои нави ҷамоаҳангсозии манфиатҳои давлат, корфармоён ва кормандон ифода меёбад.

2. Навгонии методологӣ аз истифодаи равишҳои институтсионалӣ ва системавӣи омӯзиши бозори меҳнат, таҳияи модели мутобиқати бозор ва усулҳои давлатии танзими он, инчунин пешниҳоди нақшаи ҷамоаҳангсозии бозори меҳнат ва бозори таҳсилот иборат аст.

3. Навгонии таҳлилӣ дар муайян кардани тамоюлҳо ва зиддиятҳои муосири рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, арзёбии омилҳои номутаносибии арза ва тақозои қувваи корӣ, тавсифи ҷамоаҷонибаи равандҳои муҳоҷират ва таъсири онҳо ба шуғли аҳоли зоҳир мегардад.

4. Навгонии амалӣ дар пешниҳоди маҷмуи тадбирҳо оид ба тақмили сиёсати шуғли аҳоли ва танзими муҳоҷират, аз ҷумла рушди шуғли фарогир, ба расмӣ даровардани бахши ғайрирасмӣ, қорӣ намудани воситаҳои идоракунии рақамӣ ва омода намудани тавсияҳои илмӣю методӣ барои мақомоти давлатӣ ифода меёбад.

Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, хулоса ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо, рӯйхати адабиёт бо 350 номгӯй иборат аст. Матни диссертатсия дар 418 саҳифа дарҷ гардида, 32 ҷадвал, 18 расм ва 8 диаграммаро дар бар мегирад. Ҳар як боби диссертатсия аз ҷиҳати мантиқӣ алоқаманд буда, дар онҳо ҷанбаҳои алоҳидаи таҳқиқот – аз асосҳои назариявӣ ва методологӣ то мониторинги вазъи муосири танзими давлатии бозори меҳнат, таҳқиқи алоқамандии муҳоҷирати меҳнатӣ ва бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, воситаҳои муосири танзими давлатии бозори меҳнат дар шароити муҳоҷират, ҷаҳонишавӣ ва рақамикунӣ, инчунин муайян кардани самтҳои тақмили танзими давлатии бозори меҳнат дар шароити коҳишёбии равандҳои муҳоҷират

ифшо карда шудааст. Албатта, чунин сохтор ифшои муназзами мавзӯ ва гузариши пайваста аз дарки назариявии мушкilot ба хулосаҳои амалӣ ва нишон додани роҳҳо ҳалли мушкilotро таъмин мекунад.

Дар бахши **муқаддимаи** диссертатсия мубрамии мавзуи интихобшудаи таҳқиқот асоснок карда шуда, аҳамияти он дар заминаи масъалаҳои муосири илмӣ ва амалӣ таъкид шудааст. Ҳамчунин дастовардҳои асосӣ дар соҳаи омӯзиши масъала, бо ҷудо намудани дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ нишон дода шудаанд. Мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот муайян карда шудаанд, ки ба дақиқтар тавсиф кардани соҳаи таҳқиқот мусоидат мекунад. Тавсифи асосии диссертатсия, аз ҷумла шарҳи методология, сохтор ва муҳтавои он оварда шудааст, ки дар бораи сохтор ва аҳамияти таҳқиқот тасаввуроти умумӣ медиҳад.

Дар боби якум (сах. 18-90) асосҳои илмию назариявии танзими бозори меҳнат, нақши давлат дар ташаккули сиёсати шуғл ва муносибатҳои меҳнатӣ, ҷанбаҳои методологии омӯзиши самаранокии танзими давлатӣ ва равандҳои марбут ба муҳочирати меҳнатӣ баррасӣ шуда, асосҳои институтсионалии танзими бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва арзёбӣ карда шудаанд.

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки бозори меҳнат барпокунандаи муносибатҳои меҳнатӣ байни корфармо ва коргар мебошад ва маҳз асоси даромади хоҷагии хонаводагӣ аз он сарчашма мегирад. Мафҳуми «бозори меҳнат», сохтор ва доираи фарогирии он яке аз мавзӯҳои муҳими баҳси илмӣ дар илми иқтисод ба шумор меравад, ки дар он то ба имрӯз ақидаҳои гуногун ва равишҳои таҳлилӣ вучуд доранд (сах. 18). Вобаста ба ин, ӯ равишҳои асосии омӯзиши бозори меҳнат ва шуғлро аз нигоҳи намоёндагони мактабҳои классикӣ баррасӣ кардааст (сах. 21-29). Нигоҳи муаллиф ба тафсири механизми танзими бозори меҳнат ҳамчун маҷмуи тадбирҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки ҳадафи онҳо беҳтар намудани вазъи шуғл ва рушди имкониятҳои иқтисодӣ, аз нуқтаи назари илмӣ ҷолиб аст. Тавре муаллиф қайд мекунад, ин механизм афзоиши имтиёзҳои иҷтимоӣ, пешниҳоди субсидияҳо барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ташкили корҳои ҷамъиятӣ ва дигар чорабиниҳоро фаро мегирад. Илова бар ин, тағйири сиёсати фискалӣ, аз ҷумла хавасмандгардонӣ тавассути коҳиш додани андозҳо барои субъектҳои истеҳсолӣ, ба рушди истеҳсолот ва афзоиши шумораи ҷойҳои корӣ мусоидат менамояд (сах. 32).

Муаллиф тафсирҳои дар адабиёти илмӣ овардашударо оид ба таърифи бозори меҳнат ҷамъбааст намуда, онро аз нигоҳи худ чунин муайян кардааст: бозори меҳнат маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ ё ҷойе дар назар дошта мешавад, ки дар он субъектҳои иқтисодӣ дар асоси қонунҳои бозорӣ, унсурҳои таркибии он, яъне арзаю тақозои меҳнат муносибатҳои меҳнатиро ба роҳ монда,

амалиётҳои барои тарафҳо муфидро анҷом медиҳанд. вобаста ба ин, ӯ дуруст таъкид мекунад, ки бозори меҳнат – механизми мубодилаи қувваи корӣ ба музди муайян ва шароити кор мебошад (сах. 43).

Дар диссертатсия ду равияи назариявии бонуфуз – мактаби классикии нав ва нео-институтсионализм, инчунин концепсияҳои алтернативӣ оид ба бозори меҳнат таҳлил карда шуда, дар ин асос муаллиф хулосабарорӣ мекунад, ки дар таҳияи сиёсатҳои танзими бозори меҳнат ҳамзамон бояд ба самаранокии иқтисодӣ ва адолати иҷтимоӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Ба қавли ӯ, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои дорои иқтисоди бозори гузариш, татбиқи равиши интегратсионӣ, ки омезиши самтҳои классикӣ ва институтсионалиро дар бар гирад, метавонад ҷавобгӯи манфиатҳои стратегии рушди бозори меҳнат бошад (сах. 52). Ин хулосаи муаллиф, ба назари мо, аҳамияти калони илмӣ дорад ва муҳаққиқонро водор мекунад, ки оид ба ин масъала андешаҳои худро ибраздоранд. Бинобар ин, ҳади муаллиф ҳангоми арзёбии минбаъдаи методологияи таҳқиқи бозори меҳнат инро ба инобат мегирад.

Таснифоти усулҳо барои таҳлили самаранокии барномаҳои шуғл, ки муаллиф дар диссертатсия пешниҳод кардааст (сах. 70), аз нуқтаи назари илмӣ ҳеле муҳим мебошанд, зеро истифодаи дурусти он ба беҳтар намудани вазъии бозори меҳнат ва рушди устувори иқтисод мусоидат мекунад. Ҳамчунин ӯ индикаторҳо, усулҳо ва нишондиҳандаҳои таҳлили бозори миллии меҳнат дар шароити рақамизатсияи иқтисодиётро пешниҳод намудааст (сах. 71), ки аҳамияти илмӣ онҳо низ назаррас аст.

Нақши равиши институтсионалӣ дар омӯзиши бозори меҳнат асоснок карда шуда, аҳамияти он барои рушди устувори шуғл ва некӯаҳволии аҳоли нишон дода шудааст. Вобаста ба ин, ӯ дуруст қайд мекунад, ки кафолатҳои иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ дар аксари кишварҳои қабулкунанда то ба имрӯз, мутаассифона, дар сатҳи пасти татбиқ қарор доранд, ки ин ба ташаккули шароити номувофиқ ва нобаробари меҳнату зиндагии онҳо сабаб мегардад. Ба андешаи муаллиф, норасоии механизмҳои ҳимояи ҳуқуқии ин қишри иҷтимоӣ, набудани дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ ва иҷтимоӣ, инчунин камбудии ҳуқуқии меҳнатӣ боиси он мегарданд, ки муҳоҷирон дар ҳолати осебпазирӣ қарор гиранд ва тавоноии онҳо ҳамчун захираи арзишманди меҳнатӣ ба таври комил истифода нашуда боқӣ монад (сах. 86).

Дар боби дуюм (сах. 91-178) вазъи муосири бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои шуғл, бекорӣ ва омилҳои иҷтимоию иқтисодии таъсиррасон мавриди омӯзиш қарор гирифта, зарурати танзими давлатӣ дар шароити муосир асоснок карда шудааст. Инчунин таҷрибаи

хориҷӣ оид ба танзими бозори меҳнат ва имкони истифодаи он таҳлил карда шудааст.

Дар раванди таҳлили фарогир ва муфассали вазъи муносири бозори меҳнат аз ҷониби муаллиф зарурати таҳияи сиёсати самараноки давлатӣ ва танзими ҳамаҷонибаи равандҳои шуғл асоснок карда шудааст (сах. 93-100), ки аҳамияти амалии диссертатсияро нишон медиҳад. Ҳамчунин муаллиф шароити номукамал будани механизмҳои бозорӣ ва норасоии имкониятҳои дохилии шуғлро дар мамлакат ба инобат гирифта, оид ба зарурати таҳия ва қорбурди модели танзими бозори меҳнат бар асоси ҳамгирии самараноки воситаҳои худтанзимкунии бозор ва механизмҳои фаъоли даҳолати давлат таъкид мекунад. Албатта, истифодаи чунин модел дар шароити бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои манфиат мебошад. Ин нуктаро муаллиф тасдиқ намуда, ҳамзамон зикр мекунад, ки танҳо тавассути сиёсатҳои мутавозини иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки рушди истеҳсолот, баланд бардоштани музди меҳнат, эҷоди ҷойҳои нави қорӣ ва таъмини қафолатҳои иҷтимоиро дар бар мегиранд, метавон ба қоҳиши вобастагии аҳоли аз муқочирати меҳнатӣ ва таҳкими бозори меҳнати милли ноил гардид (сах. 103).

Истифодаи муваффақи имкониятҳои таҳлили SWOT ба муаллиф имкон додааст, ки равандҳои бозори меҳнатро дуруст ва пурра арзёбӣ карда, мақеи бозорҳо ва вазъи умумии қувваи қориро муайян кунад (сах. 112-115), ки ин асоси муваффақияти илмии муаллиф дар бахшҳои минбаъдаи таҳқиқот гардидааст.

Андешаҳои муаллиф оид ба оқибатҳои шуғли ғайрирасмӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аз ҷиҳати илмӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ ҷолиб мебошанд. Ӯ дуруст қайд мекунад, ки қатъияти қоидаҳои танзими муносибатҳои меҳнатӣ дар бахши расмӣ боиси густариши бахши ғайрирасмӣ мегардад, ки ин дар навбати худ ба пайдо шудани шуғли соягӣ меорад (сах. 125). Муаллиф шуғли соягиро шарҳ дода, таъкибм мекунад, ки он як хусусияти институтсионалии бозори меҳнати дохилӣ буда, аз шиддати иҷтимоӣ пешгирӣ мекунад. Дар баробари ин, таҳлили шуғли ғайрирасмӣ, ки дар диссертатсия анҷом дода шудааст (сах. 131-132), аз иштироки зиёди яке аз табақаҳои осебпазир – занон дар ин намуди шуғл шаҳодат медиҳад. Андешаи муаллиф оид ба сатҳи пасти таҳассуснокӣ ва маҳдудияти занон дар гирифтани таҳсилоти олӣ, ки сабаби асосии ба шуғли ғайрирасмӣ рӯй овардани онҳо мегардад (сах. 133), имкон медиҳад, ки минбаъд дар сиёсати давлатии шуғл ба ин масъала таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Вобаста ба ин, дар диссертатсия дар асоси омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ ва бо назардошти амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон механизмҳои танзими шуғли ғайрирасмӣ пешниҳод гардидаанд (сах. 141-142), ки метавонанд дар ҳалли мушкилоти марбут бо истифодаи тадбирҳои мукаммали сиёсати давлатӣ дар соҳаи шуғл натиҷаҳои музбати иҷтимоию иқтисодӣ диҳанд.

Муаллиф дар асоси таҳлили моделҳои байналмилалӣ бозори меҳнат муайян намудааст, ки дар кишварҳои пешрафта, мусоидати давлатӣ ба шуғли ҷавонон ва гурӯҳҳои осебпазир ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати меҳнатӣ доништа мешавад. Ҳукуматҳо тавассути хадамот ва барномаҳои махсус ҷараёни гузариши ҷавонон аз таҳсил ба фаъолияти меҳнатиро сабуктар ва муассиртар мегардонанд (сах. 163). Аз нигоҳи муаллиф, таҷрибаи кишварҳои пешрафта метавонад барои такмили сиёсати давлатии шуғл дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси арзишманд дошта бошад.

Дар боби сеюм (сах. 179-276) алоқамандии байни бозори меҳнат ва муҳоҷирати меҳнатӣ таҳлил гардида, хусусиятҳо ва омилҳои таъсиррасон ба хоҳиши раванди муҳоҷират муайян шудаанд. Дар заминаи омӯзиши таҷриба ва ҳолати мавҷуда, самтҳои такмил ва ҳамоҳангсозии сиёсати шуғл ва муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд.

Дар диссертатсия таъкид карда шудааст, ки интишороти илмӣ ва дигар сарчашмаҳои адабиёт имкон намедиханд, ки теъдоди як гурӯҳи аз ҷиҳати иҷтимоӣ иқтисодӣ муҳими аҳолии кишвар – олимон ва мутахассисони баландихтисосе, ки муддатҳои дароз бидуни маҳрумият аз шахрвандии Тоҷикистон дар хориҷа кор мекунанд, муайян карда шавад (сах. 183). Бо вучуди ин ба муаллиф муяссар гардидааст, ки бо таъкиди таҳқиқоти сотсиологӣ ин ҳолигиро пур кунад ва ҳолати мазкурро ба қадри имкон саҳеҳ арзёбӣ кунад. Ҳамаи ин ба муаллиф имкон додааст, ки равандҳои муҳоҷирати мағзҳо, аз ҷумла духтуронро аз кишвар таҳлил намуда (сах. 187-189), барои рафъи мушкилоти марбут ҳулосаҳои дахлдор пешниҳод намояд (сах. 191-192).

Таваҷҷуҳи муаллиф ба рушди соҳибкории хурд ва миёна ҳамчун яке аз самтҳои муҳимми рушди иқтисоди миллӣ, аҳамияти он дар ҳалли мушкилоти бозори меҳнат ва масъалаҳои шуғл, қобили дастгирӣ мебошад. Дарвоқеъ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти дастгирии ин қишри соҳибкорон тадбирҳои зиёде роҳандозӣ намудааст. Бинобар ин, дар диссертатсия ба рушди ҳунарҳои мардумӣ, сайёҳии аграрӣ ва кӯҳӣ ва ё ташкили корхонаҳои хурду миёна дар самти дорусозӣ диққат дода шудааст. Дар робита ба ин, муаллиф таъкид мекунад, ки ин тадбирҳои роҳандозишаванда барои хоҳиши муҳоҷират ва беҳтар кардани вазъи иқтисодӣ мусоидат мекунанд (сах. 230).

Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳоҷирати меҳнатӣ як падидаи навест, ки ба рушди иқтисодӣ ва сиёсати дохилию хориҷии кишвар таъсир мерасонад. Вобаста ба сиёсати давлат ва шароити иқтисодӣ, ҳамкорӣ байни захираҳои меҳнатии маҳаллӣ ва муҳоҷирони меҳнатӣ метавонад барои беҳбуди вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар мусоидат кунад (сах. 252). Вобаста ба ин, ӯ раванди муҳоҷирати меҳнатии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар солҳои охир (2015-2023) таҳлил намуда (сах. 255-

257), тамоюлҳои асосии онро муайян кардааст. Ин ҷиҳати диссертатсия барои муайян кардани сиёсати муҳоҷират ва дурнамои он арзиши муҳим дорад.

Дар боби чорум (саҳ. 277-302) масъалаҳои марбут ба таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ ба бозори меҳнат баррасӣ шудаанд. Шаклҳои нави ҷаҳонӣ фаъолияти меҳнатӣ, аз қабилӣ меҳнати рақамӣ ва дурдаст таҳлил гардида, имкониятҳо ва таҳдидҳои он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шуда ва роҳҳои танзими ин шаклҳо пешниҳод карда шудаанд.

Муаллиф номгӯи ихтисосҳои дар бозори меҳнати кори фосилавӣ иштироккунандаро тартиб дода (саҳ. 279-280), муайян кардааст, ки фаъолияти кори фосилавӣ барои иштироккунандагони бозори меҳнат оқибатҳои мусбат ва манфиро доро мебошад. Аз нигоҳи ӯ, дар муқоиса бо корфармо корманде, ки дар бозори меҳнати қорӣ фосилавӣ иштирок менамояд, бартариҳои зиёдро доро мебошад. Бинобар ин, ба хоҳири рушд ёфтани бозори меҳнати кори фосилавӣ бояд аз ҷониби ҳукумати мамалакат механизми танзими давлатии он таҳия карда шавад ва дар асоси он мутахассисон барои иштирок варзидан дар бозори меҳнати қорӣ фосилавӣ омода карда шаванд (саҳ. 284).

Муаллиф ба нақши рақамикунонӣ дар бозори меҳнат ва шугли аҳоли таваҷҷуҳ намуда, таъкид мекунад, ки омилҳои зиёде вучуд доранд, ки барои тағйирот дар бозори меҳнат бештар таъсир мерасонанд ва ҳар яке аз онҳо барои паҳншавии рақамикунонии бозори меҳнат алоқаманд мебошанд. Ӯ ҳамаи ин омилҳоро таҳлил намуда (саҳ. 286-289), муайян кардааст, ки дар бунёди рақамикунонии иқтисодӣ корхонаҳо ва машваратҳои дастаҷамъии корфармо ва коргарон нақши босазоро мебозанд. Бинобар ин, ба вучуд омадани касбҳои нав ба таври васеъ талаботро ба кадрҳои нав ба миён меорад, ҳавасмандиро зиёд мегардонад ва омӯзиши мутахассисони иштироккунандагони бозори меҳнати фосилавиро афзоиш медиҳад (саҳ. 292).

Ҳамчунин, муаллиф ба яке аз шаклҳои нави фаъолияти меҳнатӣ дар замони муосир – аутсорсинг таваҷҷуҳ намудааст, ки метавонад ба коҳиши мушкилоти таъмини шугл ва истифодабарии захираҳои меҳнатӣ табдил ёбад (саҳ. 293-295).

Дар боби панҷум (саҳ. 303-359) самтҳои асосии сиёсати давлатӣ ҷиҳати тақмили танзими бозори меҳнат дар шароити коҳиши муҳоҷират таҳлил шудаанд. Роҳҳои муқаммалгардонии идоракунии муҳоҷират, истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ ва пешниҳоди механизмҳои нав барои таъмини мувозинати бозор мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки тавозуни бозори меҳнат яке аз асосҳои устувори рушди макроиқтисодии давлат маҳсуб мешавад, зеро он ба самаранокии истифодаи қувваи қорӣ, суботи иҷтимоӣ ва афзоиши истеҳсолот таъсири бевосита мерасонад. Ба андешаи ӯ, дар шароити муосир, ин тавозун зеро

таъсири маҷмуи омилҳои мураккаб ва ба ҳам алоқаманди иҷтимоию иқтисодӣ ташаккул меёбад, ки табиати бисёрҷанба ва динамикӣ доранд. Ҳамзамон аз ҷониби муаллиф омилҳои асосии таъсиргуздор ба тавозуни бозори меҳнат дар зинаи зерин гурӯҳбандӣ карда шуда, таҳлили ҳамаҷонибаи онҳо анҷом дода шудааст (саҳ. 308-313).

Дар диссертатсия дар асоси маълумоти омории ба муаллиф дастрас ва таҳлили тамоюлҳои афзоиши талаботи корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифодаи усулҳои эконометрикӣ дар барномаи компютерии Ewies дурнамои тақозо ба қувваи коргарӣ вобаста ба соҳаҳои иқтисодиёти кишвар ба муайян карда шудааст (саҳ. 318), ки барои таҳияи сиёсати давлатӣ дар самти рушди бозори меҳнат дар шароити коҳишёбии равандҳои муҳоҷират мубрам мебошад.

Ҳамчунин механизми ҳамоҳангсозии бозори меҳнат ва бозори таҳсилот дар чараёни оморасозии қувваи корӣ дар мамлакат, ки муаллиф таҳия намудааст (саҳ. 321), аҳамияти назарраси амалӣ дорад.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия пешниҳодшуда асоснок буда, бо таҳлили муназзами назариявии манбаъҳои зиёд, таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи танзими давлатии бозори меҳнат ва равандҳои муҳоҷират, маълумоти омории расмӣ давлатӣ, инчунин таҳқиқоти худӣ муаллиф тасдиқ карда шудаанд. Хулосаҳои таҳиягардида фарогири натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот буда, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар асоси таҳлили муносиби маводи таҳқиқотӣ омода карда шудаанд. Алоқаи байниҳамдигарии муқаррароти назариявӣ ва натиҷаҳои амалии таҳқиқот якпорчагии мантиқии дохилии диссертатсияро таъмин намуда, эътимоднокии роҳҳои пешниҳодкардаи муаллифро барои ҳалли масъалаҳои пайдошуда нишон медиҳад.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Аҳамияти илмӣ диссертатсияи тақризшаванда дар таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологии танзими давлатии бозори меҳнат дар шароити равандҳои ғайри муҳоҷират ифода меёбад. Дар диссертатсия мафҳумҳои асосии иқтисодии марбут ба масъалаи мавриди омӯзиш равшанӣ андохта шуда, консепсияҳо ва моделҳои ҳамоҳангсозии усулҳои бозорӣ ва давлатии танзими шуғл таҳия гардида, шаклҳои ташаккули шуғли фароғир ва роҳҳои ба расмият даровардани бахшии ғайрирасмӣ муайян карда шудаанд. Ин натиҷаҳо назарияи иқтисодии муосирро васеъ намуда, дар рушди таҳлили институтсионалӣ ва муназзами бозори меҳнат саҳми арзанда мегузоранд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки муаллиф механизмҳои мушаххаси тақмили сиёсати давлатии шуғли аҳоли ва танзими равандҳои муҳоҷиратро таҳия кардааст. Дар байни онҳо тавсияҳо оид ба таъсиси ҷойҳои

нави корӣ дар соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ, ташаккули низоми бозомӯзии кадрҳо, татбиқи технологияҳои рақамӣ дар идоракунии шугъл ва баланд бардоштани самаранокии кори мақомоти давлатӣ дар соҳаи меҳнат ва муҳоҷиратро қайд кардан мумкин аст. Муқаррароти муайяни таҳқиқот аллакай санҷида шуда, дар маводи Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шугъли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфта, дар раванди таълим дар муассисаҳои таъсилоти олии касбӣ низ истифода мешаванд.

Аҳамияти иқтисодии натиҷаҳои диссертатсия дар имкони татбиқи онҳо барои паст кардани сатҳи бекорӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи қувваи корӣ, коҳиш додани миқёси шугъли ғайрирасмӣ ва ҳавасмандгардони рушди иқтисодӣ ифода меёбад. Тавсияҳои таҳияшуда ҷиҳати ҳамоҳангсозии бозори меҳнат ва бозори таъсилот ба рафъи номуносибӣ дар тайёр кардани кадрҳо ва тақсими оқилонаи захираҳои меҳнатӣ дар бахшҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Аҳамияти иҷтимоии таҳқиқот ин аст, ки тадбирҳои пешниҳодшуда ба баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии аҳолӣ, таъмини шугъли муносиб, коҳиш додани миқёси муҳоҷирати меҳнатӣ ва таҳкими суботи иҷтимоӣ дар ҷомеа нигаронида шудаанд. Татбиқи ҳулосаҳои диссертатсия метавонад ба ташаккули шароити одилонаи меҳнат, тавсеаи шугъли фарогир, дастгирии оилаҳои муҳоҷир ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ мусоидат намояд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳои таҳқиқотро метавон чунин шарҳ дод: натиҷаҳои мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми таҳия ва татбиқи ҳуҷҷатҳои стратегӣ дар соҳаи шугъли аҳолӣ ва муҳоҷират истифода бурда метавонанд; аз ҷониби Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шугъли аҳолӣ – тақмили барномаҳои мусоидат ба шугъли аҳолӣ ва танзими муҳоҷирати меҳнатӣ; аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ – дар раванди таълим ҳангоми тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисодиёт ва идоракунии давлатӣ; аз тарафи ташкилотҳои илмӣ – барои рушди минбаъдаи таҳқиқот дар соҳаи бозори меҳнат ва муҳоҷират.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Ҷиҳатҳои асосии диссертатсия бо наشري монография ва мақолаҳои илмӣ ифшо гардида, мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Доир ба мавзӯи таҳқиқот 3 монография, 51 мақолаи илмӣ, аз онҳо 23 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшаванда ба нашр расонида шудааст.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсия мутобиқ ба муқаррароти Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводди илмӣ (Замимаи 2 ба фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493) омода гардида, муқаддима ва бахшҳои он

мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣю методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, нағзониҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва дигар ҷиҳатҳои муҳими диссертатсияро инъикос менамоянд. Меъёрҳои дигари диссертатсия нисбат ба ҳаҷм, истифодаи ҷадвалҳо ва расмҳо, тартиби ниғориши феҳристи адабиёт низ риоя гардидаанд.

Эродҳо доир ба диссертатсия. Дар баробари бартарихи қайдгардида диссертатсия аз камбудихо низ ҳолӣ нест, ки ба ҷанде аз онҳо бояд таваҷҷуҳ зоҳир кард.

1. Дар матни диссертатсия баъзан тарзҳои гуногуни истифодаи истилоҳот дида мешавад (масалан, баъзан тақозо ва арзай қувваи қорӣ, дар ҳолатҳои дигар – талабот ва пешниҳоди қувваи қорӣ истифода шудаанд). Ягонакунии қорбурди истилоҳот ҷиддияти академии таҳқиқотро зиёд мекунад.

2. Баъзе ҷадвалҳо (ҷадвали 3.1.5 дар саҳ. 215, ҷадвали 5.1.2 дар саҳ. 314) ва расмҳо (расми 3.1.1. дар саҳ. 203) бо маълумоти зиёди ададӣ пур карда шудаанд, ки дарк кардани иттилоотро душвор мегардонад; онҳоро бештар аёнӣ кардан мумкин буд.

3. Дар матни диссертатсия мафҳумҳои «шуғли фарогир», «шуғли расмӣ» ва «шуғли ғайрирасмӣ» истифода мешавад, аммо тафовутҳо ва алоқамандии онҳо бо дигар мафҳумҳои бо онҳо наздик пешниҳод нагардидааст.

4. Таҳлили муқоисавии моделҳои хориҷии танзими бозори меҳнат ҳеле пурра гузаронида шудааст, вале дар якҷанд ҳолатҳо (масалан, дар кишварҳои Осиёи Марказӣ) хусусиятҳои минтақавиро васеътар баррасӣ кардан мумкин буд.

5. Дар баъзе ҷойҳо (бобҳои 2 ва 3) истинод ба манбаъҳо метавонад дақиқтар бошад (масалан, рақамҳои саҳифаҳои монография ва маҷмуаҳои мақолаҳо).

6. Дар матн баъзе ҳатоҳои техникӣ, орфографӣ ва башаклдарорӣ мавҷуд аст (мувофиқ набудани ҳуруф дар сарлавҳо, фарқиятҳо дар формати библиографӣ).

Эродҳои мазкур ҳосияти тавсиявӣ дошта, камбудихои дахлдор ба сифат ва арзиши илмии диссертатсия таъсир нарасонидаанд.

Хулоса. Диссертатсияи тақризшаванда дар сатҳи зарурӣ омода гардида, таҳқиқоти илмии баанҷомрасида мебошад. Автореферати диссертатсия тибқи талабот таҳия шуда, мақсад ва муҳтавои асосии таҳқиқотро инъикос мекунад. Ҳамин тариқ, диссертатсияи Одиназода Қомрон Саидаброр дар мавзуи «Тақмили танзими давлатии бозори меҳнат дар алоқамандӣ бо равандҳои муҳочират: назария, методология ва амалия», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 –

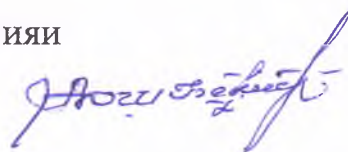
Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) пешниҳод гардидааст, ба талаботи муқаррарнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бандҳои 32, 33, 34, 35 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, рақами 295 аз 26 июни соли 2023) ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ, сарҳодими илмӣ

шӯъбаи таҳқиқоти муқоисавӣ

Институти иқтисодиёт ва демографияи

АМИТ, д.и.и.

Ҷонмамадов Ш. Б.

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон 734024,
Душанбе, кучаи Айнӣ, 44 Телефон:
+(992)934 43 04 05 Почтаи электронӣ:
shermamad@bk.ru

Имзои доктори илмҳои иқтисодӣ

Ҷонмамадова Ш.Б.- ро тасдиқ мекунам

Сардори шӯъбаи кадрҳои Институти

иқтисодиёт ва демографияи АМИТ

Аюби Ф.

15.08.2025.